การวิเคราะห์แนวคิดอนิจจลักษณะในขันธ์ 5 ตามหลักพุทธปรัชญา

ANALYZE OF THE IMPERMANAENCE IN FIVE AGGREGATE BUDDHIST PHILOSOPHY

[1]พระทนงศักดิ์ มทฺทโว, [2]จักรพรรณ วงศ์พรพวัณ และ [3]สุวิน ทองปั้น

[1]PhraThanongsak Mattawo, [2]Chakkapan Wongpornpavan and [3]Suwin Thongpun

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประเทศไทย

Mahaculalongkornrajavidyalaya University, Thailand

[1]phrathanongsak1@gmail.com

Received: June 25, 2024; **Revised**: November 4, 2024; **Accepted**: December 28,2024

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาขันธ์ 5 ตามหลักพุทธปรัชญา 2) เพื่อศึกษาอนิจจลักษณะในขันธ์ 5 3) เพื่อศึกษาวิเคราะห์อนิจจลักษณะในขันธ์ 5 เก็บรวบรวมข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา หนังสือสำคัญทางพุทธปรัชญา และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แล้วนำมาวิเคราะห์และประมวลเป็นองค์ความรู้ ผลการศึกษาพบว่า 1. ขันธ์ 5 ตามหลักพุทธปรัชญา ประกอบไปด้วย รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณพุทธปรัชญายอมรับว่ามนุษย์มีองค์ประกอบกายกับใจ หรือรูปกับนาม พระพุทธเจ้าทรงแสดงขันธ์ 5 เพื่อความเข้าใจถึงเรื่องของชีวิตและดำรงอยู่ และการดับทุกข์ได้จากการพิจารณาขันธ์ 5 2. อนิจจลักษณะในขันธ์ 5 อนิจจลักษณะ คือ ลักษณะที่ไม่เที่ยง สังขารทั้งหลายเกิดขึ้นแล้ว มีความเสื่อมสลายเปลี่ยนแปลงไป อนิจจะหรืออนิจจัง หากแต่ลักษณะที่ปรากฏในขันธ์ 5 ย่อมเข้าใจถึงลักษณะที่สำคัญ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ไม่เที่ยง เพราะมีสภาวะสิ้นไป เป็นทุกข์ เพราะมีสภาวะเป็นภัย

---

[1] นิสิต สาขาวิชาปรัชญา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาลัยเขตขอนแก่น

[2] ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. อาจารย์สาขาวิชาปรัชญา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาลัยเขตขอนแก่น

[3] ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. อาจารย์สาขาวิชาปรัชญา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาลัยเขตขอนแก่น

เป็นอนัตตา เพราะมีสภาวะไม่มีแก่นสาร 3. วิเคราะห์อนิจจลักษณะในขันธ์ 5 ตามหลักพุทธปรัชญา อนิจจลักษณะ ครอบคลุมทั้งสังขารที่มีวิญญาณครองและไม่มีวิญญาณครอง หากเป็นสิ่งมีชีวิต คือ มนุษย์และสรรพสัตว์ ย่อมจะแก่ เจ็บ ตายขึ้นอยู่กับอายุขัยจะช้าหรือเร็วทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับกรรมที่ได้ทำไว้ ถ้าเป็นสิ่งที่ไม่มีชีวิต เช่น โลก ต้นไม้ ภูเขา หรือวัตถุอื่น ๆ ย่อมมีอันทรุดโทรม แตกสลาย แปรสภาพไปจากเดิมในที่สุด

คำสำคัญ: ขันธ์ 5, อนิจจลักษณะ, พุทธปรัชญา

Abstract

This research has 3 objectives: 1) To study the 5 aggregates according to Buddhist philosophy 2) To study the characteristics of impermanence in the 5 aggregates 3) To study and analyze the characteristics of impermanence in the 5 aggregates. Data were collected from the Tripitaka, commentaries, commentaries, important books on Buddhist philosophy, and related research documents, and analyzed and compiled into knowledge. The results of the study found that: 1. According to Buddhist philosophy, the 5 aggregates consist of form, feeling, perception, mental formations, and consciousness. Buddhist philosophy accepts that humans have the components of body and mind, or form and name. the Lord Buddha taught the 5 aggregates for the understanding of life and existence, and the cessation of suffering from the contemplation of the 5 aggregates. 2. Impermanence in the 5 aggregates Impermanence refers to the characteristics of impermanence. all aggregates arise and decay, change, and are impermanent. but the characteristics that appear in the 5 aggregates are understood as important characteristics: form, feeling, perception, mental formations, and consciousness. they are impermanent because they have a state of extinction, suffering because they are a state of danger, and not-self because they have a state of no essence. 3. analyze the characteristics of impermanence in the 5 aggregates according to Buddhist philosophy. Impermanence covers both aggregates with and without consciousness. If they are living things, such as humans and animals, they will grow old, get sick, and die, depending on their lifespan, whether it is slow or fast, depending on the karma they have done. If they are inanimate objects, such as the world, trees, mountains, or other objects, they will eventually deteriorate, break apart, and change from their original state.

Keyword : Five aggregate, Impermanence, Buddhist philosophy

บทนำ

พุทธปรัชญาเป็นปรัชญาระบบหนึ่งในปรัชญาตะวันออก ก่อกำเนิดขึ้นในประเทศอินเดีย เจ้าชายสิทธัตถะแห่งกรุงกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ ผู้ที่เกิดความสงสัยในสภาพปัญหาชีวิตของ มนุษย์ เมื่อเล็งเห็นสภาวะที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ คือ ความแก่ ความเจ็บ และความตายว่าทำไมมนุษย์ ต้องตกอยู่ในสภาพเช่นนั้นด้วย ปัญหาเหล่านี้เป็นสภาพปัญหาที่ประจักษ์ในชีวิต และถูกมองว่าเป็นเรื่องปกติของมนุษยชาติ ไม่มีใครตั้งข้อสงสัยว่าทำไมจึงเป็นเช่นนั้น ไม่มีใครคิดที่จะแก้ปัญหานี้ เพราะไม่คิดว่าเป็นปัญหาชีวิตจึงมองว่าเป็นเรื่องธรรมดาของชีวิต แต่สำหรับเจ้าชายสิทธัตถะเมื่อได้พบเห็นสภาพปัญหาเหล่านี้ กลับทรงเห็นว่านี่คือ ปัญหาใหญ่สำหรับมนุษย์ และเมื่อทรงมองย้อนกลับเข้าหาพระองค์ว่าจะทรงตกอยู่ในสภาวะเช่นนั้นด้วยเช่นกัน พระองค์ทรงไม่สามารถยอมรับสภาพปัญหาเช่นนี้ได้ หลักพุทธปรัชญาชีวิตของมนุษย์ประกอบด้วยขันธ์ 5 คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ แต่ละอย่างตกอยู่ในอำนาจแห่งไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ไม่มีส่วนใดส่วนหนึ่งของเบญจขันธ์นี้ เป็นของเที่ยง เป็นสุข และเป็นอัตตา ตัวตน โดยขันธ์ 5 หรือ เบญจขันธ์ คือ ส่วนประกอบ 5 อย่างที่รวมเข้าเป็นชีวิต เป็นกองแห่ง รูปธรรมและนามธรรมห้าหมวดที่ประชุมกันเข้าเป็นหน่วยรวม ซึ่งบัญญัติเรียกว่า สัตว์ บุคคล ตัวตน เรา-เขา เป็นต้น ซึ่งเมื่อพระพุทธองค์ยังทรงพระชนม์อยู่ทรงแสดงธรรมนี้(ให้พิจารณาอยู่เนื่องๆ) เป็นส่วนมากแก่สาวก ครั้งแรกทรงแสดงแก่ปัญจวัคคีย์ (อนัตตลักษณะสูตร) ที่ป่าอิสิปตนมิคทายวัน อันเป็นผลให้ทั้ง 5 ท่านบรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์

มนุษย์เป็นเพราะขันธ์ทั้ง 5 มาประกอบกันเข้า แต่จะหาตัวตน ที่แท้จริงของมนุษย์นั้นไม่ได้เลย เพราะขันธ์ทั้งห้า และสามารถทำให้เข้าใจในเรื่องขันธ์ 5 (เบญจขันธ์) นั้นได้จะต้องอาศัยหลักขันธ์ 5 เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของมนุษย์ การทำความเข้าใจกระบวนการของขันธ์ 5 ได้ปรากฏในหลักฐานคัมภีร์วิสุทธิ มรรคได้ให้ความหมายว่า “สรีระร่างกาย เรียกว่าอัตภาพ อีกอย่างหนึ่งขันธ์ทั้ง 5 เรียกว่าอัตภาพ เพราะขันธ์ทั้ง 5 นั้นเป็นแดนอาศัยให้เกิดสมมติบัญญัติต่างๆ ขึ้น สัตว์เหล่าใดนับเนื่องอยู่ในอัตภาพ นั้น คือกำหนดตั้งลงในอัตภาพนั้น เพราะฉะนั้นสัตว์เหล่านั้นจึงเรียกว่า ผู้มีอัตภาพ” ขันธ์ 5 ที่เป็นภายใน และอายตนะภายในเป็นสำคัญทั้งอายตนะภายในและอายตนะภายนอก เป็นการมองทั้งชีวิตและสิ่งทั้งปวงที่ชีวิตเกี่ยวข้อง คือว่าด้วยชีวิตและโลกทั่วไปทั้งหมดทั้งสิ้น ขันธ์ 5 หรืออัตภาพร่างกายของมนุษย์ 5 ประการ ได้แก่ กองรูปหรือรูปขันธ์ กองเวทนา หรือเวทนาขันธ์ กองสัญญาหรือสัญญาขันธ์ กองสังขารหรือสังขารขันธ์ และกองวิญญาณหรือ วิญญาณขันธ์ (วิสุทฺธิ. (ไทย) 1/256/457) กล่าวโดยย่อ คือ รูปนาม เป็นองค์ประกอบของชีวิตที่ดำเนินไปตามเหตุปัจจัย โดยใน ส่วนของรูปขันธ์ จัดเป็นรูปบางทีเรียกว่า รูปธรรม เป็นสิ่งที่เห็นได้ด้วยตาสัมผัสได้ด้วยกาย ส่วนอีก 4 ขันธ์ที่เหลือ คือ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ และ

วิญญาณขันธ์ จัดเป็นนาม แปลว่า น้อมไปสู่อารมณ์ เป็นอรูปธรรมหรือขันธ์ที่ไม่มีรูป บางทีเรียกว่า นามธรรม เป็นสิ่งที่กำหนดรู้ได้ด้วยใจ ไม่สามารถมองเห็นได้ด้วยตา

คัมภีร์พระไตรปิฎกที่ปรากฏในอาทิตตสูตร (วิ.ม. (ไทย) 4/54/63.) พระพุทธเจ้าทรงแสดงในลักษณะที่ว่า ขันธ์ 5 เป็นสิ่งที่ร้อน อย่างไรก็ตามพระพุทธองค์ทรงแสดงใน ลักษณะที่แสดงให้เห็นถึงความสุขที่เกิดจากขันธ์ 5 และแสดงถึงความสุขนั้นว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์มีความแปรปรวน เป็นธรรมดาเป็นส่วนมาก เนื่องจากบุคคลส่วนมากติดอยู่ในความสุขที่เกิดจากขันธ์ 5 พระพุทธองค์มิได้ทรงปฏิเสธความสุข แต่พระพุทธองค์ทรงแสดงต่อไปว่า ความสุขที่ได้นั้นไม่เที่ยง ความสุขนี้จะนำโทษมาให้ในเวลาต่อมาเมื่อบุคคลเห็นโทษแห่งขันธ์ 5 แล้วถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่ดี ในการพัฒนาจิตใจ เช่น ในสัตตัฏฐานสูตร (ส .ข. (ไทย) 17/57/87) พระพุทธเจ้าตรัสถึงความหมายแห่งความเกิด ความดับและปฏิปทาอันให้ถึงความดับแห่งรูป และตรัสมีภิกษุทูลถามปัญหากับพระผู้มีพระภาคในเรื่องต่อไปนี้ ในปุณณมสูตรว่า เรื่องขันธ์ 5 มูลเหตุแห่งขันธ์5 ฉันทราคะ ชื่อของขันธ์ 5 เหตุปัจจัยแห่งการบัญญัติ ขันธ์ 5 สักกายทิฏฐิเหตุไม่มีสักกายทิฏฐิคุณ โทษ และเครื่องสลัดออกจากขันธ์ 5 ไม่มีอหังการ มมังการ และมานานุสัย และเรื่องกรรมที่อนัตตากระทำถูกต้องอัตตา ธาตุเป็นองค์ประกอบพื้นฐานของทุกๆ สรรพสิ่ง ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต รวมถึงอายตนะด้วยเช่นกัน การประจวบหรือบรรจบพร้อมกันแห่งอายตนะ อารมณ์ และวิญญาณ เรียกว่า ผัสสะ ซึ่งเป็นเหตุปัจจัยให้เกิดกระบวนการรับรู้ ดังนั้น จึงไม่ควรยึดมั่นถือมั่นในธาตุที่ประกอบขึ้นตามเหตุปัจจัยนั้น เพราะเป็นเหตุแห่งความทุกข์ การทำหน้าที่ของอายตนะ ทำให้เกิดความรู้ซึ่งเกิดจากการเชื่อมต่อระหว่างอายตนะ ภายนอกกับอายตนะภายใน เมื่ออายตนะภายในซึ่งเป็นแดนรับรู้กระทบกับอารมณ์ คืออายตนะ ภายนอกซึ่งเป็นสิ่งที่ถูกรู้ ก็จะเกิดความรู้เฉพาะด้านของอายตนะแต่ละอย่างขึ้น เรียกว่า วิญญาณ หมายถึงความรู้แจ้งคือรู้อารมณ์นั่นเอง

เมื่อขันธ์ 5 ประกอบด้วยอายตนะกับจุดมุ่งหมายของชีวิต มีจุดมุ่งหมายที่แท้จริงของชีวิตคือ ความสิ้นทุกข์ และมีจุดมุ่งหมายสูงสุดคือความสิ้นทุกข์คือนิพพาน ควรหมั่นฝึกฝนพัฒนาจิตใจให้เกิดสติปัญญา จะค่อยๆ นำชีวิตให้ห่างไกลความทุกข์มากขึ้นๆ ส่วนแนวทางการสำรวมอายตนะก็คือการฝึกฝนสติให้รู้เท่าทันความจริงของธรรมชาติผ่านทางอายตนะ มีส่วนประกอบที่สำคัญอย่างยิ่งของชีวิต ที่ทำหน้าที่ เป็นใหญ่ในการรับรู้อารมณ์ต่างๆ เพราะทุกอย่างอยู่ภายใต้กฎไตรลักษณ์ เกิดจากเหตุปัจจัยปรุงแต่ง และต้องดับสลายไปในที่สุดเช่นเดียวกัน (พุทธทาสภิกขุ,2538:220) จึงเป็นการดับที่แท้จริง คือเป็นการดับที่ชนิดที่เรียกว่าได้ว่า นิพพานโดยแท้จริง เป็นสิ่งที่ต้องทำให้ปรากฏ ให้รู้จักให้ปรากฏขึ้นมา ให้การดับนี้เป็นที่ปรากฏขึ้นมา ให้การดับนี้เป็นที่ปรากฏขึ้นมาเพียงแต่รู้อยู่เฉยๆ ว่าเป็นอย่างนั้นๆ ไม่ได้ ต้องทำให้มีการดับของกิเลส หรือรากเหง้าของกิเลส หรือว่าความเคยชินของการที่จะเกิดกิเลสแล้วจะเรียกอย่างไรก็ได้ (พุทธทาสภิกขุ, 2516:226)

การทำงานพื้นฐานดังกล่าวเหล่านี้ล้วนมีความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของร่างกาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การหายใจซึ่งได้แก่ลมที่ผ่านจมูกเข้าไปในภายใน และลมที่ผ่านจมูกออกไปภายนอก เรียกว่า ลมหายใจเข้า ลมหายใจออก (อสฺสาโส ปสฺสาโส) ซึ่งมีจิตเป็นสมุฏฐานอย่างเดียว เช่นเดียวกับการมองเห็นรูปธาตุหรือ รูปารมณ์ในครั้งหนึ่งๆ การทำงานของร่างกายเหล่านี้ล้วนมีปัจจัย มาจากการทำงานของวาโยธาตุ (ธาตุลม) ดังหลักฐานในคัมภีร์สัมโมหวิโนทนีว่า “เมื่อจิตเกิดขึ้นว่า จักแลดูข้างหน้า วาโยธาตุ อันมีจิตเป็นสมุฏฐานกับด้วยจิตนั้นนั่นแหละ ยังความเคลื่อนไหว (วิญญัตติ รูป) แห่งรูปให้เกิดขึ้นทันทีนั้นเอง หนังตาอันเป็นส่วนเบื้องล่าง ก็จมลงข้างล่าง หนังตาอันเป็นส่วน เบื้องบน ก็จะเลิกขึ้นไปเบื้องบน ด้วยอำนาจแห่งการแผ่ขยายไปของวาโยธาตุอันเป็นการกระทำของ จิต ใครๆ ชื่อว่า เปิด (ตา) อยู่ด้วยเครื่องยนต์ มิได้มี ในลำดับนั้น จักขุวิญญาณ ก็เกิดขึ้นยังทัสสนกิจให้ สำเร็จอยู่”(อภิ.วิ.อ. (ไทย) 78/740/401.) ดังนั้นการศึกษาวิเคราะห์อนิจจลักษณะในขันธ์ 5 จะส่งผลทำให้ทราบถึงแนวคิดสำคัญของขันธ์ 5 และอนิจจลักษณะ มีความเป็นมาอย่างไร และวิเคราะห์ให้เห็นถึงอนิจจลักษณะของขันธ์ 5 ในเชิงของพุทธปรัชญา

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาขันธ์ 5 ตามหลักพุทธปรัชญา
2. เพื่อศึกษาอนิจจลักษณะในขันธ์ 5 ตามหลักพุทธปรัชญา
3. เพื่อศึกษาวิเคราะห์อนิจจลักษณะในขันธ์ 5 ตามหลักพุทธปรัชญา

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาการวิเคราะห์อนิจจลักษณะในขันธ์ 5 ตามหลักพุทธปรัชญา โดยอาศัยข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา หนังสือสำคัญทางพุทธปรัชญา และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แล้วนำมาวิเคราะห์และประมวลเป็นองค์ความรู้ สำคัญตามหลักพุทธปรัชญา มีขอบเขตการวิจัย ดังนี้

1. ขอบเขตด้านเอกสาร

1.1 ขอบเขตด้านแหล่งข้อมูล ผู้วิจัยมุ่งศึกษาด้วยการค้นคว้าข้อมูลชั้นปฐมภูมิจากคัมภีร์ พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ปกรณ์วิเสส เป็นหลัก รวมถึงข้อมูลชั้นทุติยภูมิจากตำรา หนังสือ บทความ วารสาร เอกสาร งานวิทยานิพนธ์งานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ

1.2 ขอบเขตด้านเนื้อหา ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตด้านเนื้อหาด้วยขันธ์ 5 ในพุทธปรัชญา เถรวาท ศึกษาอนิจจลักษณะในขันธ์ 5 และวิเคราะห์อนิจจลักษณะในขันธ์ 5 ตามหลักพุทธปรัชญา

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ผู้วิจัยได้นำเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยของนันทิยา นางงาม (2551) เป็นแนวทางพัฒนาเครื่องมือวิจัยและศึกษาเอกสารจากงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แล้วให้อาจารย์ที่ปรึกษาทำการตรวจสอบความถูกต้องและเหมาะสม ได้แก่

2.1 แบบสัมภาษณ์ (Interview Guide) ใช้สัมภาษณ์กลุ่มเชี่ยวชาญและกลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั่วไป เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับการวิเคราะห์อนิจจลักษณะในขันธ์ 5 ตามหลักพุทธปรัชญาและด้านอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยใช้การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) และแบบไม่มีโครงสร้าง (Non-Structured Interview)

2.2 การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) โดยการเลือกผู้ให้ข้อมูลจากกลุ่มผู้เชี่ยวชาญและกลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั่วไป โดยตั้งกรอบแนวคิดและรูปแบบการสนทนาเพื่อแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับอนิจจลักษณะในขันธ์ 5 ตามหลักพุทธปรัชญา โดยคัดเลือกกลุ่มผู้เชี่ยวชาญด้านปรัชญาจำนวน 5 ท่าน

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสาร ข้อมูลจากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและข้อมูลจากการบันทึกรวบรวมข้อมูลจากภาคสนาม โดยจำแนกข้อมูลแยกประเด็นออกตามความมุ่งหมายของการวิจัยที่ตั้งไว้ และตรวจสอบความสมบูรณ์ความถูกต้องอีกครั้งหนึ่ง ว่าข้อมูลที่ได้มีความครบถ้วนเพียงพอและพร้อมแก่การนำไปวิเคราะห์สรุปผลแล้วหรือไม่ ในกรณีที่ข้อมูลที่ได้มามีความไม่สอดคล้อง กับวัตถุประสงค์โดยผู้วิจัยจะใช้การตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) และหากมีข้อมูลส่วนใด ที่ยังไม่ครบถ้วนสมบูรณ์ผู้วิจัยก็จะทำการเก็บข้อมูลเพิ่มเติมในส่วนที่ขาดหายไป การศึกษาวิจัยการวิเคราะห์อนิจจลักษณะในขันธ์ 5 ตามหลักพุทธปรัชญา ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องข้อมูลที่ได้จากการสังเกตและการสัมภาษณ์จากภาคสนามนำมาดำเนินการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลวัตถุประสงค์ ประเด็นที่กำหนดไว้จุดมุ่งหมายของการแล้วนำเสนอข้อมูลที่ได้มาสรุปอภิปรายผลในเชิงพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่องวิเคราะห์อนิจจลักษณะในขันธ์ 5 ตามหลักพุทธปรัชญา ผลการวิจัยดังนี้

1.ขันธ์ 5 คือ รูป ขันธ์ เวทนาขันธ์สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์และวิญญาณขันธ์ ที่อิงอาศัยกันและกัน ต้องมีทั้งกายและใจ จึงจะเป็นชีวิต พุทธปรัชญาจะถือว่าจิตส าคัญกว่ากาย แต่ก็มิได้หมายถึงว่ากายไม่สำคัญ พุทธปรัชญาถือว่ากายสำคัญเช่นเดียวกัน เพราะจิตจะทำงานหรือรู้อารมณ์ต่างๆ เช่น รู้ว่าได้ยิน หรือรู้ว่าได้กลิ่นเป็นต้นไม่ได้ถ้าขาดกาย การประพฤติผิดและมีการประพฤติถูกมีความทุกข์และมีความสุข มีความหลุดพ้นและความไม่หลุดพ้น เรื่องความชั่ว ความดี ความทุกข์ความสุข ตลอดจนการบรรลุธรรมชั้นต่าง ๆ เป็นต้นนั้น ต่างก็เกิดขึ้นจากการทำงานร่วมกันของกายและจิตทั้งสิ้น พุทธปรัชญามีทัศนะว่ามนุษย์นั้นประกอบด้วยสิ่งสำคัญ 2 ส่วนคือ กายกับจิตรวมกันเกิดเป็นมนุษย์ และยังสามารถแบ่งแยกย่อยออกได้อีกกล่าวคือกองแห่งขันธ์ 5 ประกอบด้วย รูป เวทนา สัญญา สังขารและวิญญาณ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้รวมกันเรียกว่า มนุษย์ หากพิจารณาในทัศนะพุทธปรัชญาแล้วจะพบว่ามนุษย์เป็นผลสืบเนื่องมาจากกิเลสอันทำให้ชีวิต ต้องประสบกับการเวียนว่ายในวัฏฏะไม่รู้จบสิ้น มีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่และก็ดับไป อันเป็นกฎของ ธรรมชาติขันธ์ทั้ง 5 ประการเป็นความจริงที่มีอยู่โดยตกอยู่ภายใต้แห่งไตรลักษณ์

2. อนิจจลักษณะในขันธ์ 5 ตามหลักพุทธปรัชญา อนิจจลักษณะ ได้แก่ลักษณะที่ไม่เที่ยงของรูป-นาม รูปที่เป็นอนิจจลักษณะ รูปที่เป็นทุกขลักษณะ รูปที่เป็นอนัตตลักษณะ ส่วนที่เป็นรูปได้แก่ ร่างกาย พฤติกรรม และส่วนประกอบรูปธรรมทั้งหมด การดำชีวิตของมนุษย์จากอดีตจนถึงปัจจุบัน และต่อไปสู่อนาคตนั้น ไม่อาจจะปฏิเสธได้ว่าประโยชน์และความสุขคือเป้าหมายสูงสุดของชีวิต ซึ่งมีบทบาทที่ผลักดันจิตส่วนลึกของมนุษย์อยู่ เพราะมนุษย์มีความเห็นแก่ตัว คิดและทำเพื่อตนเอง เพื่อหมู่คณะของตนซึ่งเป็นศูนย์รวมของปัญหาต่างๆ แต่ในแนวตรงกันข้ามก็เป็นผลดีสำหรับชีวิตที่จะพบกับความสุขของชีวิตเช่นเดียวกัน เพราะสุขหรือทุกข์เกิดมาจากสิ่งที่อยู่ภายในตัวมนุษย์นั้นเอง คือ จิต ซึ่งมีสภาพที่รับรู้อารมณ์ที่เสพแล้วเป็นทุกข์เพราะอวิชชาเป็นสิ่งปิดบังความจริงเอาไว้ ในพุทธปรัชญามีคำสอนที่เป็นหลักปฏิบัติเพื่อบรรลุจุดหมายปลายทางในระดับต่างๆ แต่จุดหมายปลายทางระดับต่างๆ นั้น อาจสรุปลงได้เป็น 3 ระดับ คือ (1) ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ จุดมุ่งหมายที่เป็นประโยชน์ในปัจจุบัน (2) สัมปรายิกัตถประโยชน์ จุดมุ่งหมายที่เป็นประโยชน์ในอนาคต และ (3) ปรมัตถประโยชน์ จุดมุ่งหมายที่เป็นประโยชน์ยิ่งหรืออย่างสูงสุด พุทธปรัชญากล่าวว่า การพัฒนาขันธ์ 5 เพื่อให้ความโง่เขลาของผู้เรียนลดน้อยลงและหมดไปในที่สุด และให้อยู่ในสังคมอย่างเป็นคนเก่ง คนดี และคนมีความสุขในโลกปัจจุบันและอนาคต

3. วิเคราะห์อนิจจลักษณะในขันธ์ 5 ตามหลักพุทธปรัชญา อนิจจตา (Impermanence) ความไม่เที่ยง ความไม่คงที่ ความไม่ยั่งยืน ภาวะที่ เกิดขึ้นแล้วเสื่อมและสลายไป อนิจจลักษณะ ที่มี

ปรมัตถอารมณ์นั้นเป็นไฉน บุคคลใดเพียรเพ่ง พิจารณาขันธ์ 5 อยู่อย่างไม่ขาดสาย จนเกิดความรู้สึกอย่างชัดแจ้งว่า เมื่อรูปกระทบตา อาการเห็น เกิดขึ้นขณะหนึ่งแล้วก็ดับไป เมื่อกลิ่นกระทบจมูก อาการรู้กลิ่นเกิดขึ้นขณะหนึ่งแล้วก็ดับไป เมื่อเย็น ร้อน อ่อน แข็ง กระทบกาย อาการสัมผัสเกิดขึ้นขณะหนึ่งแล้วก็ดับไป เมื่อธรรมารมณ์กระทบใจ อาการรู้สึกเกิดขึ้นขณะหนึ่งแล้วก็ดับไป ธรรมทั้งหลายที่เกิดขึ้นขณะหนึ่งแล้วก็ดับไป ดังกล่าวนี้ สักแต่ ว่าเป็นสภาวะ หาใช่มีสัตว์มีบุคคลเป็นผู้เห็น ได้ยิน ได้กลิ่น รู้รส รู้สัมผัส ได้นึกคิดอย่างใดไม่ และโดยที่ สภาวะเหล่านี้เกิดขึ้นแล้วดับไปนี้แหละเรียกว่า อนิจจัง ดังนั้นอนิจจลักษณะหรือคำว่าอนิจจัง พุทธปรัชญากล่าวว่าการรู้อะไรว่าเป็นอะไรถึงที่สุดนั้น คือรู้ว่าสิ่งทั้งปวงไม่เที่ยง ลักษณะที่ไม่เที่ยง เฉพาะคำว่า อนิจจ คัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรคให้ความหมายว่า“ชื่อว่าไม่เที่ยง เพราะมีสภาวะสิ้นไป” พระพุทธเจ้าจะตรัสถึงขันธ์ ธาตุ อายตนะ เป็นต้นว่า ไม่เที่ยง อันเป็นการตรัสถึงอนิจจลักษณะซึ่งเป็นสังขตลักษณะของสังขตธรรม เช่น ทรงแสดงแก่พระราธะว่า “ก็อะไรเล่าชื่อว่าไม่เที่ยง เธอพึงละความพอใจในสิ่งนั้น คือ จักขุไม่เที่ยง เธอพึงละความพอใจในจักขุ นั้น รูปไม่เที่ยง เธอพึงละความพอใจในรูปนั้น” ความไม่เที่ยงเพราะมีเหตุ 4 อย่าง ดังนี้

ก. อุปฺปาทวยวนฺตโต เพราะมีความเกิดขึ้นแล้วเสื่อมไป

ข. วิปริณามโต เพราะมีความแปรปรวนไป

ค. ตาวกาลิกโต เพราะกินเวลาเพียงชั่วครู่เดียว

ง. นิจฺจปฏิกฺเขปโต เพราะปฏิเสธความเที่ยง ตรงกันข้ามกับนิจจะ

พิจารณาในเชิงปรัชญา อนิจจัง ความไม่คงที่ ความเปลี่ยนแปลง ทุกสิ่งทุกอย่างไม่คงที่ ทุกสิ่งทุกอย่างเปลี่ยนแปลงไป “สุทฺธิ ธมฺมา ปวตฺตนฺติ” ธรรมชาติโดยแท้ย่อมเปลี่ยนแปลงไป คือมีการเปลี่ยนแปลงทั้งในทางปริมาณและในทางคุณภาพ (Quantitative and Qualitative change) โดยเปลี่ยนแปลงจากสภาวธรรมอย่างหนึ่ง ไปสู่สภาวธรรมอีกอย่างหนึ่งเรื่อยไป จนกว่ารูปธรรมนามธรรมนั้น ๆ จะสิ้นสุดยุติลงตามอายุขัยของสิ่งนั้น ๆ กล่าวได้ว่าอนิจจลักษณะ คือลักษณะไม่เที่ยง ลักษณะสิ้นไป ลักษณะที่มีแล้วกลับไม่ มี ของสังขตธรรมทั้งหลาย ซึ่งมีเหตุประกอบ 4 ประการ คือ มีความเกิดขึ้นแล้วเสื่อมไป มีความ แปรปรวนไป กินเวลาเพียงชั่วครู่เดียว และปฏิเสธความเที่ยงหรือขัดแย้งกับนิจจะ

สรุปได้ว่า อนิจจตา คือ ความไม่เที่ยง ความไม่คงที ความเปลี่ยนแปลง ธรรมชาติโดยแท้ย่อม เปลี่ยนแปลงไป คือ มีการเปลี่ยนแปลงทั้งในทางปริมาณและในทางคุณภาพ โดยเปลี่ยนแปลงจาก สภาวธรรมหนึ่ง ไปสู่สภาวธรรมอีกอย่างหนึ่งเรื่อยไป จนกว่ารูปธรรมนามธรรมนั้น จะสิ้นสุดยุติลงตาม อายุขัยของสิ่งนั้น ทุกสิ่งจึงเป็นของชั่วคราว เปลี่ยนแปลงค้านกับความเที่ยง อนิจจลักษณะ ลักษณะที่เป็นอนิจจะ, ลักษณะที่แสดงอนิจจัง ลักษณะที่เห็น (แสดง) ว่าเป็นของไม่เที่ยงไม่คงที่ ได้แก่ (1) เป็นไปโดยการเกิดขึ้น และสลายไป คือ เกิดดับๆ มี แล้วก็ ไม่มี (2) เป็นของ

แปรปรวน คือ เปลี่ยนแปลงแปรสภาพไปเรื่อย ๆ (3) เป็นของชั่วคราว อยู่ได้ชั่วขณะๆ (ตามเหตุปัจจัยของแต่ละสังขาร จึงมีวงจรชีวิตของสังขารต่างๆไม่เท่ากัน) (4) แย้งต่อความเที่ยง คือ โดยสภาวะของมันเองก็ปฏิเสธความเที่ยงอยู่ในตัว

อภิปรายผล

การอภิปรายผลวิจัย สามารถอภิปรายแต่ละประเด็นตามวัตถุประสงค์การวิจัยทั้ง 3 ข้อได้ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1. ขันธ์ 5 ประกอบด้วยฝ่ายรูปและฝ่ายนาม มาประชุมรวมกันอย่างพึ่งพาอาศัยเป็นปัจจัย กันและกัน เป็นตัวตนหรือชีวิตขึ้น กล่าวคือยังต้องทำงานประสานกันเป็นเหตุปัจจัยแก่กันและ กันไป ในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่เป็นกระบวนการหรือกระบวนธรรมอันสำคัญยิ่งในการดำเนินชีวิต ก่อให้เกิดทุกข์หรืออุปาทานขันธ์ 5 ที่เกิดแล้วดับ เกิดแล้วดับๆ ในวงจรปฏิจจสมุปบาท อันคือทุกข์ที่ประกอบด้วยอุปาทานที่ธรรมของพระองค์ท่านสั่งสอนเพื่อให้ดับสนิทไป เพื่อความสุข อันสะอาด สงบ บริสุทธิ์ยิ่งเหนือสุขใด ๆ สอดคล้องกับงานเขียนของพระพรหมคุณาภรณ์ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับเรื่องไตรลักษณ์ไว้ในหนังสือ “พุทธธรรม” ว่า พระพุทธเจ้าตรัสสอนเรื่องไตรลักษณ์ว่ากฎธรรมชาตินี้เป็นธาตุ คือภาวะที่ทรงตัวอยู่โดยธรรมดา เป็นธรรมฐิติ คือภาวะที่ตั้งอยู่หรือยืนตัวเป็นหลักแน่นอนอยู่โดยธรรมดา เป็นธรรมนิยาม คือกฎ ธรรมชาติหรือกำหนดแห่งธรรมดา ไม่เกี่ยวกับผู้สร้างผู้บันดาล หรือ การเกิดขึ้นของศาสนาหรือศาสดาใด ๆ กฎธรรมชาตินี้แสดงฐานะของศาสดาในความหมายของพุทธธรรมด้วยว่าเป็นผู้ค้นพบกฎเหล่านี้ แล้วนำมาเปิดเผยชี้แจงแก่โลก สำหรับไตรลักษณ์นั้น มีพุทธพจน์ แสดงหลักไว้ในรูปของกฎธรรมชาติ ว่าดังนี้“ตถาคต (พระพุทธเจ้า) ทั้งหลาย จะอุบัติหรือไม่ก็ตาม ธาตุ (หลัก) นั้นก็ดำรงอยู่ เป็นธรรมฐิติเป็นธรรมนิยามว่า 1. สังขารทั้งปวง ไม่เที่ยง... 2. สังขารทั้งปวง เป็นทุกข์ ... 3. ธรรมทั้งปวง เป็นอนัตตา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2559:62-63)

2. อนิจจลักษณะในขันธ์ 5 คำว่าอนิจจตา หมายถึง ความไม่เที่ยงคือมีความผันแปรไป เปลี่ยนแปลงไป ความไม่คงที่ หรือไม่แน่นอนของสังขาร ในงานวิจัยนี้ หมายถึง ความไม่เที่ยงของสังขารสอดคล้องกับงานเขียนของปิ่น มุทุกันต์ได้แสดงทัศนะของไตรลักษณ์ไว้ในหนังสือ “พุทธศาสตร์” ว่า ลักษณะทั้งสาม ที่เรียกว่า ไตรลักษณ์นี้ มีอยู่ในทุกสิ่งทุกอย่าง ที่เป็นสังขารคือของที่ผสมขึ้นจากหลายอย่างรวมกัน ไม่ใช่ธาตุอย่างเดียวล้วน ๆ สิ่งใดเป็นสังขาร สิ่งนั้นก็ตกอยู่ในไตรลักษณ์นั่นเอง (ปิ่น มุทุกันต์, 2535:206) และงานเขียนของท่านสุชีพ ปุญญานุภาพ ได้กล่าวถึงเรื่องไตรลักษณ์ไว้ในหนังสือ“พระไตรปิฎกฉบับสำหรับ ประชาชน”ว่า พระพุทธเจ้าทรงตรัส

แก่ปัญจวัคคีย์ ในอนัตตลักขณสูตร คือ 1) รูป (ร่างกาย) เวทนา (ความรู้สึกสุข ทุกข์ หรือเฉย ๆ) สัญญา (ความจำได้หมายรู้) สังขาร (ความคิดหรือเจตนา) วิญญาณ (ความรู้อารมณ์ทางตา หู เป็นต้น) ไม่ใช่ตน ถ้าเป็นตน ก็จะบังคับ บัญชาให้เป็นอย่างนี้ ไม่เป็นอย่างนั้น ได้ เพราะไม่ใช่ตน จึงบังคับบัญชาไม่ได้ 2) แล้วตรัสถามให้ตอบ เป็นข้อ ๆ ไปว่า ขันธ์ 5 มีรูปเป็นต้น นั้น เที่ยงหรือไม่เที่ยง ไม่เที่ยง สิ่งที่ไม่เที่ยงเป็นทุกข์หรือสุข เป็น ทุกข์ สิ่งใดไม่เที่ยงเป็นทุกข์ มีความ แปรปรวนไปเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะตามเห็นว่า นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นตัวตนของเรา ไม่ควร 3) ตรัสสรุปว่า เพราะเหตุนั้น ควรเห็นด้วยปัญญาอันชอบว่า รูปเป็นต้นนั้น ทุกชนิดไม่ใช่ของเรา เราไม่ได้เป็นนั่น นั่นไม่ใช่ตัวตนของเรา 4) ตรัสแสดงผลว่าอริยสาวกผู้เห็นอย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายในรูปเป็นต้นนั้น เมื่อเบื่อหน่ายก็คลายกำหนัด เพราะคลายกำหนัดจึงหลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นก็รู้ว่าหลุดพ้น แล้วรู้ว่าสิ้นชาติ อยู่จบพรหมจรรย์ทำหน้าที่เสร็จแล้ว ไม่ต้องทำหน้าที่อะไรเพื่อความเป็นอย่างนี้อีก (สุชีพ ปุญญานุภาพ, 2543:214)

3.วิเคราะห์อนิจจลักษณะในขันธ์ 5 อนิจจัง (สิ่งที่ไม่เที่ยง) ได้แก่ ปัญจขันธ์ เพราะความที่ปัญจขันธ์เหล่านั้นมีความ เกิดขึ้นเสื่อมไปและเป็นอื่นไป อนิจจลักษณะ มีลักษณะที่ไม่เที่ยง สังขารทั้งหลายเกิดขึ้นแล้ว มีความเสื่อมสลายเปลี่ยนแปลงไป อนิจจะหรืออนิจจัง แปลว่าไม่เที่ยง อนิจจัง เป็นคำที่บ่งถึงสิ่งทั้งปวงว่าไม่เที่ยง ส่วนอนิจจตา บ่งถึงสภาพหรือภาวะของสิ่งทั้งปวงว่าไม่เที่ยง ลักษณะที่แสดงถึงความไม่เที่ยงเรียกว่าอนิจจลักษณะ อนิจจลักษณะ ครอบคลุมทั้งสังขารที่มีวิญญาณครองและไม่มีวิญญาณครอง หากเป็น สิ่งมีชีวิต คือ มนุษย์และสรรพสัตว์ ย่อมจะแก่ เจ็บ ตาย ขึ้นอยู่กับอายุขัยจะช้าหรือเร็วทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับกรรมที่ได้ทำไว้ด้วย ถ้าเป็นสิ่งที่ไม่มีชีวิต เช่น โลก ต้นไม้ ภูเขา หรือวัตถุอื่นๆ ย่อมมีอันทรุดโทรม แตกสลาย แปรสภาพไปจากเดิมในที่สุด อนิจจัง ความไม่เที่ยง คือความเปลี่ยนแปลง ความไม่หยุดอยู่กับที่ ความคงทนอยู่ใน สภาพเดิมไม่ได้ของสรรพสิ่งต่าง ๆ สอดคล้องกับงานเขียนของพุทธทาสภิกขุในหนังสือ คู่มือมนุษย์ กล่าวว่า การรู้อะไรว่าเป็นอะไรถึงที่สุดนั้น คือรู้ว่าสิ่งทั้งปวงไม่เที่ยงเป็นทุกข์ ไม่ใช่ ตัวตน เมื่อรู้โดยแท้จริงแล้ว ก็จะเกิดความรู้โดยชนิดที่จิตใจจะไม่อยากได้อะไร ไม่อยากเป็นอะไรด้วยความยึดถือ แต่ถ้าต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งใดๆ ที่เรียกกันว่า “ความมี ความเป็น” บ้าง ก็เข้าไปเกี่ยวข้องด้วยสติสัมปชัญญะโดยอำนาจของปัญญาไม่ได้เกี่ยวข้องด้วยอำนาจของตัณหา เพราะฉะนั้นจึงไม่มีความทุกข์ (พุทธทาสภิกข, 2546:31)

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

วงจรชีวิตของมนุษย์มีเกิด แก่ เจ็บ ตาย เพราะสังขารร่างกายและจิตใจที่รวมกันเรียกว่าขันธ์ 5 อันประกอบไปด้วยรูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ เมื่อมนุษย์รู้จักขันธ์ 5 อย่าง

แท้จริงจะพิจารณาเห็นความเป็นไปและเข้าใจสภาวะในแต่ละวัน แต่ละอารมณ์ความรู้สึก และมุ่งขัดเกลากิเลส ตัณหา อุปาทานที่กลัดกลุ้มในขันธ์ทั้ง 5

อนิจจะลักษณะในขันธ์ 5 เป็นลักษณะของการเกิดขึ้นระหว่างสองหลักธรรมในองค์ประกอบที่ดำเนินไปลักษณะเดียวกัน คือ หลักธรรมในไตรลักษณ์องค์ประกอบที่ 1 ในข้อที่ว่าอนิจจัง หรือที่เรียกว่าอนิจจลักษณะ ผสมกับขันธ์ 5 ซึ่งจะเห็นความเปลี่ยนไปตลอดเวลา เมื่อสังเกตร่างกายและสภาวะจิตใจของตนเองในทุกๆ ครั้งก็จะมองเห็นถึงความเปลี่ยนแปลง

เอกสารอ้างอิง

กาญจนา แสงลิ้มสุวรรณ และศรันยา แสงลิ้มสุวรรณ. (2555).*การท่องเที่ยวเชิงมรดกวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน,* ใน วารสารนักบริหาร (Executive Journal). ปกที่ 32 ฉบับที่ 4 (ตุลาคม-ธันวาคม)

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ.(2540).*วิถีไทย :การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม.* กรุงเทพฯ: โครงการวิถีทรรศน์.

เดชา บุญค้า.(2539). *การวางแผนผังบริเวณ, คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์.*กรุงเทพฯ:จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2559). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม.* พิมพ์ครั้งที่ 34. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พุทธทาส อินฺทปญฺโญ.(2546). *คู่มือมนุษย์.* กรุงเทพฯ:ธรรมสภา.

ปิยะวดี หิริมกมล. (2545).*พฤติกรรมการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวชาวไทยต่อการท่องเที่ยวในจังหวัดสุโขทัย,* กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. *(2549). การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน.* กรุงเทพฯ: เพรส แอนด์ ดีไซน์.

อนุรักษ์ ปัญญานุวัตน์. (2542). *แผนปฏิบัติพัฒนาการท่องเที่ยวเชียงราย พะเยา แพร่ น่าน.* เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. (2543). *พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน.* กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย

ม จ ร
วารสาร พุทธศาสตร์
มจร.อุบลราชธานี